

Марица МАЛОВИЋ-БУКИЋ
Историјски институт
Београд

КОТОРСКИ ВЛАСТЕЛИН ТОМА ПАВЛА ТОМА

Которска породица Тома припада породицама које су дошле из српских приморских градова, највише из Котора у Дубровник још крајем XIII века. Томе су познате у историјској науци. О овој породици и њеним члановима има података у монографијама и студијама које се баве племством Дубровника и Котора.¹ Исто тако, има понеки податак и у радовима који обрађују привредне и друге везе Дубровника и српских средњовековних земаља.² У овом раду настојаћемо да прикажемо, на основу досадашње литературе, објављених извора и необјављене грађе из Дубровачког архива, делатност Томе Павлова у прве три деценије XIV века.

Зета је у великом Душановом царству, како је још истакао Сима Ћирковић, а можда и пре (у време владе краља Милутина и Стефана Дечанског) имала улогу несразмерно већу од њеног пространства, и то захваљујући управо градовима, пре свега приморским и њиховој привреди, као и грађанима и њиховом знању и способностима.³

Котор је за Дубровчане имао посебан значај. Био је у непосредном суседству, њихови грађани били су повезани родбински, располагао је великим економским потенцијалом, који је највећим делом потицао из веза и утицаја које су Которани као поданици српских владара имали у привреди српске државе и на српском двору. Стога је разумљиво што је дубровачка влада на разне начине, па и додељивањем свога племства и грађанства которским породицама које су захваљују-

¹ И. Манкен, *Дубровачки патрицијат у XIV веку*, Београд 1960, 428 – 432; Р. Ковијанић, *Которски медаљони*, Београд 1976, 33-34.

² К. Лиречек, *Историја Срба II*, Београд 1976, 108 (репринт издање); Ј. Мијушковић, *Додељивање дубровачког грађанства у средњем веку*, Глас САНУ CCXLVI (1961) 109; Р. Ћук, *Србија и Венеција у XIII и XIV веку*, Београд 1986, 119, 130, 132, 142, 151; Д. Динић-Кнежевић, *Миграције становништва из јужнословенских земаља у Дубровник током седњег века*, Нови Сад 1995, 152 – 153, 182 – 183.

³ *Историја Црне Горе*, 2/1, Титоград 1970, 82 (С. Ћирковић).

ћи својим политичким и привредним активностима у Србији стекле велико богатство настојали да их вежу за свој град и тиме, да обезбеде заштиту својих интереса у Србији, а и да бар део тог великог богатства пренесу у свој град. То се пре свега односи на две најугледније которске породице Тома и Бућа.⁴ Најзнатнију улогу на српском двору имала је которска породица Бућа.⁵

Поред Бућа, Томе су друга позната которска породица на српском двору чији чланови су имали запажену улогу на двору краља Милутина и Дечанског, посебно Павле Тома отац и син Тома Павлов. Родоначелник породице Тома (Thomas) био је Тома Драго (Thomas Dragonis), један од најотменијих и најугледнијих Которана свога времена. Предводио је посланике которске властеле која је 1279. године дошла у Дубровник ради закључивања уговора о миру и пријатељству.⁶ Запажену улогу на српском двору имала су његова два сина Павле Томов (Paulus de Thoma) и Медош Томе Драга – Драгона (Medossius Thome Dragonis). Медош је био члан которске властеле која је на захтев српског краља Драгутина почетком јула 1281. године преузела у Дубровнику поклад покојног жупана Десе и његове мајке Белославе и пренела га у Котор.⁷ Његов брат Павле Томов имао је значајну улогу на двору српског краља Милутина. Он је дошао у Дубровник као посланик српског краља Милутина у вези с мировним преговорима између Србије и Дубровника. Вероватно после успешно вођених и завршених преговора и успостављања мира, 1302. године, он и његова породица добили су дубровачко грађанство⁸ Дакле, стекавши потребне услове примљени су у ред дубровачког грађан-

⁴ И. Манкен, *Дубровачки патрицијат*, 429 – 430; *Историја Црне Горе*, 2/1, 82 (С. Ћирковић); Д. Динић-Кнежевић, *Миграције*, 182.

⁵ К. Јиречек, *Историја Срба*, I, Београд 1952, 293; II, 185-186; М. Накић, *Трине Бућић, которски властелин и дипломата средњовековне Србије*, ИГ 4 (1954) 3 – 31; И. Манкен, *Дубровачки патрицијат*, 162 – 165; *Историја Црне Горе*, 2/1, 82 (С. Ћирковић); Д. Динић-Кнежевић, *Миграције*, 153.

⁶ Т. Smičiklas, *Codex diplomaticus Regni Croatiae Dalmatiae et Sclavoniae VI*, Zagrabiae 1908, 296, 300; И. Манкен, *Дубровачки патрицијат*, 429.

⁷ *Codex diplomaticus VI*, 389; И. Манкен, *Дубровачки патрицијат*, 429.

⁸ *Monumenta Ragusina, libri reformationum V*, Zagreb 1910, 11 – 14, 28 – 29, 36; *Codex diplomaticus VIII*, Zagreb 1910, 20 – 22; Ј. Мијушковић, *Додељивање дубровачког грађанства*, 109, нап. 99. Тома Павлов (Paulus de Thoma) као посланик српског краља Милутина имао је запажену улогу у вођењу преговора о миру између Србије и Дубровника. Већ је почетком новембра 1301 (10. новембра) Тома Павлов дошао у Дубровник, с њиме су Дубровчани повели преговоре о примирју, исплати светодмитарског дохотка краљу Милутину, ослобађању Дубровчана из затвора у Србији и другом. Остала је и даље на снази забрана пословања дубровачких трговаца у Србији док се затвореници не врате у Дубровник. Дубровчани су обећали Павлу Томи дубровачко грађанство после ослобађања дубровачких затвореника, то јест када буде склопљен мир. После успешно закљученог мира између Србије и Дубровника, 13. августа 1302. године Павле Томов (Paulus de Thoma), са читавом породицом, примљен је у дубровачко грађанство. Детаљно о улози Павла Томе као посланика краља Милутина види: Б. Крекић, *Зашто је вођен и када је завршен рат Дубровника и Србије 1301 – 1302*, ЗРВИ 17 (1976) 420 – 422.

ства. Томе су биле међу породицама које су истовремено припадале которском племству и дубровачком грађанству. Он је као посланик српског краља носио титулу кнеза, исто као и Biste de Primutis, которски посланик на двору краља Стефана Дечанског.⁹ Павле Тома је био у Дубровнику крајем октобра 1313. године као посланик српског краља ради подизања „српског дохотка“ (светодмитарског).¹⁰ Имао је пословне и родбинске везе с Дубровником. Павле Томов се и поред противљења дубровачког кнеза оженио Филипом, ћерком угледног Дубровчанина Андрије Волчића, најстаријег представника главне лозе Волчића.¹¹

Павле Тома је имао шесторо деце, једног сина (Тому) и пет ћерки. Томине сестре биле су удате за угледну дубровачку властелу. Марија је била удата за Паска, сина Марина Гучетића и добила је у мираз 1000 перпера и 100 аксаћа злата, према обичају племкиња.¹² Паско Гучетић је 1325. и 1326. био први стални дубровачки конзул на српском двору, да би штитио интересе дубровачких трговаца у Србији. Пре тога је био закупац новобрдске царине.¹³ Према томе не изненађује што га је Павле Тома изабрао за свог зета. Такође, чињеница што му је Паско био зет допринела је његовом угледу на српском двору. Друга Томина сестра Белче удала се за Џива, сина Павла Гундулића. Умрла је од куге 1348. године. Трећа његова сестра Ана, такође је била удата у Дубровнику за властелина Добравца Јакоба Ђорђића,¹⁴ док о браку четврте сестре Раде нема података. Томина сестра Пенуша удала се у Котору за Лампра Пагаротија 1334. године, после очеве смрти.¹⁵

Када се родио Павлов једини син Тома нема вести. О Томином детињству и младости извори ћуте. Он се јавља у Дубровнику 1312. године¹⁶ као зрео човек, јер је одмах ушао у трговачке послове и склопио трговачка друштва с познатим дубровачким пословним људима. Трговачко пословање Томе Павловог може се пратити од 1312. године све до његове смрти око 1330. Он је као и његов отац наставио и обављао све важне мисије у Дубровнику за српског краља и државу. Његова пословна активност била је везана за Дубровник, Котор и Србију. Склапао је мешовита трговачка друштва с Дубровчанима, Которанима, Млечанима и људима из

⁹ Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма* I/2, Београд – Сремски Карловци 1929 (у даљем тексту: *Повеље и писма*) 38; М. Благојевић, *Државна управа у српским средњовековним земљама*, Београд 1997, 36.

¹⁰ HAD, *Diversa Cancellariae* V fol. 86, 29. X 1313; М. Динић, *Дубровачки трибути – Могориши, Светодмитарски и Конавоски доходак и Провиђун браће Влатковић*, Глас СКА CLXVIII (1935) 227, нап. 16.

¹¹ J. Lučić, *Pomorsko trgovački odnosi Dubrovnika i Kotora u XIII stoljeću*, Pomorski zbornik 6 (1970) 426; Д. Динић-Кнежевић, *Миграције*, 152.

¹² И. Манкен, *Дубровачки патрицијат*, 438; Д. Динић-Кнежевић, *Миграције*, 153.

¹³ Monumenta Ragusina I, 26; V, 184, 227; *Повеље и писма* I/1, 41; Codex diplomaticus IX, 289; М. Динић, *За историју рударства у средњовековној Србији и Босни*, Београд 1962, 38; И. Манкен, *Дубровачки патрицијат*, 238.

¹⁴ И. Манкен, *Дубровачки патрицијат*, II, *Хронолошке таблице*, 33, 79. Д. Динић-Кнежевић, *Миграције*, 153.

¹⁵ А. Mayer, *Kotorski spomenici*, II, Zagreb 1981 (у даљем тексту: *Kotorski spomenici*) 196.

¹⁶ HAD, Aptagi I fol. 11, 31. X 1312; fol. 14, 18. XI 1312; fol. 14, 20. XII 1312; fol. 16, 5. XII 1312.

Србије. У његовом трговачком пословању били су у оптицају различите врсте новца, углавном млетачки перпери, крстати которски перпери и руднички динари.¹⁷ Тома Павла Томе јавља се у улози јемца, повериоца, заступника и дужника.

Томину пословну активност у Дубровнику можемо пратити од 1312. године, како смо већ навели, када склапа трговачка друштва, даје и узима кредите и јавља се као јемац својим пословним партнерима. Крајем октобра основао је трговачко друштво с Мартолом покојног Јакоба Лучића, у које је Тома уложио 3.000 перпера, а Мартол 1.000 перпера.¹⁸ Исте године јавља се у улози повериоца Которанима и Дубровчанима, а узимао је кредите од Млечана. Крајем 1312. његов дужник је познати дубровачки властелин Вита Палме Соркочевић.¹⁹ Дуговања су била у перперима, поред кредита и у роби. Вита Палме Соркочевић је познати дубровачки трговац који је пословао у Србији. Трговао је сољу и воском. Био је 1330. један од конзула поводом неке незгоде дубровачких трговаца у Призрену.²⁰ Новембра 1312. Тома Павла Томе задужио се у Дубровнику код Млечанина Марка Поланија на доста високу суму од 482,5 перпера.²¹ И овде се вероватно радило о кредиту у роби. У истој годин Тома Павла Томе јавља се као поверилац и дужник. То је природно и није било ништа необично. Трговци су веома често у својим трансакцијама истовремено издавали и узимали кредите. У питању нису били чисто новчани кредити, већ врло често и робни. Одређена сума новца означавала је само вредност трговачке робе која је прелазила из руке у руку.²² И следеће 1313. године Тома Павла Томе даје кредит Которанину Трипу Бисти у износу од 73 перпера и једног гроша.²³ Исте године код њега се задружило још неколико становника Дубровника.²⁴ Тома је иначе био заступник Трипа Бисте у Дубровнику.²⁵

Почетком јануара 1315. године поново је у Дубровнику Тома Павла Томе склопио трговачко друштво с угледним и богатим Дубровчанином Трифуном Ђорђићем и Которанином Трипуном Бућом, чији је пословни капитал износио 9.000 перпера.²⁶ Сва тројица су учествовала с једнаким капиталом, добит се делила на једнаке делове, а обрачун је требало вршити сваке године. Тома је руководио новцем. Трајање тог друштва није било временски ограничено. Трипе Бућа је

¹⁷ М. Динић, *Крстати грошеви*, ЗРВИ 1 (1952) Prilozi I, Testamentum Tome filii quondam Pauli de Thoma, 104 – 108 (у даљем тексту Testamentum).

¹⁸ HAD, *Diversa Notariae I* fol. 97, 27. X 1312; И. Манкен, *Дубровачки патрицијат*, 430.

¹⁹ Aptagi I fol. 14, 20. XI 1312.

²⁰ И. Манкен, *Дубровачки патрицијат*, 412.

²¹ Aptagi I fol. 14, 18. XI 1312; Р. Ћук, *Србија и Венеција*, Табеле – Задужења Которана у XIV веку, 189. Дуг је измирен у роби почетком априла 1313, која је из Котора послата у Дубровник.

²² М. Накић, *Трипе Бућић*, 13; Р. Ћук, *Србија и Венеција*, 130.

²³ Aptagi I fol. 20, 18. I 1313.

²⁴ Aptagi I fol. 67, 21. XII 1312; fol. 70, 12. IV 1313; fol. 92, 29. VIII 1313.

²⁵ Aptagi I fol. 16 – 16°, 5. XII 1312.

²⁶ Div. Not. II fol. 35°, 8. I 1315; М. Накић, *Трипе Бућић*, 19; И. Манкен, *Дубровачки патрицијат*, 430.

био познати Которанин, који је деловао од 1305. до 1336. године. Од њега је потекла једна грана Бућа, а друга од браће Николе и Миха. Он је вероватно иста личност с Трипом Миховим, који је био посланик код француског краља Карла од Валоа 1308. године. Био је трговац, закупца царина и утицајна личност на двору.²⁷ Његов други ортак у наведеном друштву је Трифун Ђорђић, чији се отац преселио из Котора у Дубровник крајем XIII века и постао родоначелник моћне породице Ђорђић. Трифун Ђорђић је имао добре везе с Котором. Бавио се копненом и поморском трговином.²⁸

Тома је пословао и са другим дубровачким трговцима на простору Србије. Тома Павлов је изгледа неко време живео у Призрену, где је имао кућу, јер су његови ортаци из Дубровника били једно време пословно везани за Призрен (око 1322. године).²⁹ У друштву с Дубровчанином Теодором Бодачићем уложио је 350,5 перпера за куповину соли, а од добити дужан му је остао 200 перпера после његове смрти. С Теодором Бодачићем пословао је још 1313 године.³⁰ Теодор Бодачић био је познати дубровачки трговац, који се бавио транзитном трговином између Србије и Италије. Предмет његове трговине били су сребро, восак, со и скупоцене тканине.³¹

Тома Павла Томе имао је неке послове и са Паском Гучетићем. На то указује податак да је Томин заступник Петар Братоста из Котора требало је да јемчи за његов дуг од Паска Гучетића у висини од 350 перпера.³² Још једанпут је поменути Паско остао дужан Томи 100 крстатих перпера из неког раније склопљеног друштва Паскоја Гучетића и Biste de Primitusa.³³ Томин јемац је тада био Јуније Ђорђић. Паско Гучетић, истакнути дубровачки трговац, био је са Томом Павла Томе и родбински повезан, како смо раније навели. Тома је склапао трговачка друштва и са другим угледним дубровачким трговцима из редова племства Јунијем Ђорђићем и Климом Гучетићем, братом Паскоја Гучетића. Овде се радило о међусобном пребијању неких ранијих дуговања.³⁴ Оба Томина ортака у наведеном друштву имала су добре пословне везе с Котором и Србијом.

Један од најпознатијих Дубровчана с којим је Тома Павла Томе сарађивао, односно трговао био је Јуније Лукаревић. Он је био Томин епитроп. Тканине су, изгледа, биле роба којом су трговали.³⁵

²⁷ М. Накић, *Трипе Бућић*, 3 – 31; И. Манкен, *Дубровачки патрицијат*, 162; *Историја Црне Горе* 2/1, 82 (С. Ћирковић), Р. Ковијанић, *Которски медаљони*, 35 – 36.

²⁸ И. Манкен, *Дубровачки патрицијат*, 203.

²⁹ Monumenta Ragusina I, 122.

³⁰ Aptagi I fol 16', 15. I 1313; Testamentum, 107.

³¹ И. Манкен, *Дубровачки патрицијат*, 143.

³² Testamentum, 107; М. Динић, *За историју рударства*, II, 38. Петар Братоста је био познати которски трговац који је пословао у Новом Брду у време краља Милутина.

³³ Testamentum, 106. То је трговачко друштво склопио још његов отац с Паскојем Гучетићем и Бистијем.

³⁴ Testamentum, 108.

³⁵ Testamentum, 104, 107 – 108.

О Томином животу и раду у Котору мало је познато, јер нема которских извора. Сачувана которска грађа тек од 1326. године прати Томин живот и рад само у последње четири године његовог живота (1326 – 1330), када Тома није стално живео у Котору, већ изгледа, у Србији. Он се јавља у другој половини 1326. године у Котору у својству сведока.³⁶ У Котору се јавља под именом Тома Павлов (Thomas Pauli) или Тома Павла Томе (Thomas Pauli Tome). Док се у Дубровнику јавља под именом Тома, син Павла Томе (Thomas filius Pauli de Thoma), или Тома Павла Томе (Thoma de Paolo de Thoma).³⁷ Име Тома, којим су већином називани потомци Томе Драга (Dragonis), није могло брзо да продре као породично име. Као што тројицу Томиних (Томе Драга синова називају час патронимикомом „de Thoma“, час потпуније „filii Thome Dragonis“ (односно „de Thoma de Drago“). Треба нагласити да су се у Котору породична имена учвршћивала много спорије него у суседном Дубровнику.³⁸

Када је Тома долазио у Котор, обављао је разне послове; обично је продавао своју имовину. Тако је октобра 1326. године продао свој виноград на Мулу за 100 перпера.³⁹ Издавао је признанице о намиреним дуговањима, решавао питање јемства и друго.⁴⁰ Присуствовао је судским споровима његових кметова (посадника),⁴¹ који нису могли сведочити на суду у земљишним споровима, па је зато било неопходно присуство газде – патрона Томе. Зависност његових сељака, као и кметова на целој которској територији трајала је само у економској сфери, односно онолико колико траје уговор. У свом тестаменту, изричито каже да после његове смрти „његови сељаци слободни су да изаберу новог господара по својој жељи“.⁴² Све време Тома Павла Томе је одржавао везе са пословним светом из свог родног града; склапао је трговачка друштва с познатим Которанима: Трипом и Николом Бућом, Bistom de Primutis, Трипом Бистом, Петром Сабом, Павлом Рилом, Марином Мекшом и другима.⁴³ Поменути Никола Бућа остао је дужан Томи 1.450 мо-дија соли, а со се продавала по 18 перпера млетачких по центенару. Исто тако,

³⁶ A. Mayer, *Kotorski spomenici*, I, Zagreb 1951, 43, 58; II, 83, 84 – 85.

³⁷ *Kotorski spomenici*, I, 43, 58; II, 83 – 85; HAD, *Diversa Cancellariae* V fol. 57^v, 30. V 1313; fol. 88, 17. XI 1313. Скоро увек се јавља Павле Тома, Томин отац, као Paulus de Thoma, где се јавља под сталним презименом (Div. Canc. V fol. 86, 29. X 1313; Div. Canc. VII fol. 7).

³⁸ Тако се једанпут јавља као Dragon de Thoma de Dragonis (Div. Canc. VI fol. 90^v), или други пут под Drago de Thoma (Div. Canc. V, fol. 86, 26. X 1313). Томе воде порекло од приора Василиуса и његовог сина Драга (1215), па се могу сматрати једном лозом Василио. Прави родоначелник породице Тома (Thoma) је Thomas Dragonis (1279 – 1282), брат Basiliusa Dragonisa (1260 – 1270), од кога потичу прави Василио (И. Манкен, *Дубровачки патрицијат*, 429).

³⁹ *Kotorski spomenici*, I, 54.

⁴⁰ *Kotorski spomenici*, I, 55, 91.

⁴¹ *Kotorski spomenici*, I, 169.

⁴² Testamentum, 106.

⁴³ Aptagi I fol. 16 – 16^v, 5. XII 1312; fol. 20, 18. I 1313; Div. Not. II fol. 35^v, 8. I 1315; Testamentum, 106 – 107.

Никола Бућа му је остао дужан 200 перпера после његове смрти,⁴⁴ везаних за неки други посао. За Николу Бућу се може рећи да је био један од најбогатијих и најутицајнијих Которана на српском двору. Он је у време Душана био руководилац финансија – протовестијар. Захваљујући њему породица Бућа је добила дубровачко племство.⁴⁵ Тома је у два наврата пословао с Bistom de Primutis. Били су изгледа и родбински повезани, јер је Тома оставио после своје смрти цело своје покућство у Котору синовима Бистиним, које назива својим нећацима.⁴⁶ Он је био присутан у Дубровнику као сведок приликом регистрације Томиног тестамена. Њих двојица су се свакако сретали и на српском двору, јер је Бисте (de Primutis) био дворјанин и блиски сарадник српског краља Стефана Дечанског. Кнез Бисета (Biste de Primutis) је унутрашњи милосник краља Дечанског и управник целокупне владарева имовине (куће), којем су Дубровчани доделили своје грађанство. За време владе краља Стефана Дечанског подизање српског дохотка поверавало се углавном которској властели. Њих двојица су два пута подизали светодмитарски доходак у Дубровнику (1326. и 1328).⁴⁷

Други познати Которанин са којим је Тома пословао је Петар Сабо. Из неког заједничког пословања Томе Павлова, Петра Саба и Николе Буће последња двојица су остала дужна Томи 200 перпера после његове смрти.⁴⁸ Которанин Петар Сабо и његов брат Франо такође су трговали у Србији, најчешће у Новом Брду. Пословали су с млетачким трговцем Ђанином Ђорђијем, код кога су узимали кредите и били су његови повериоци.⁴⁹

Син Павла Риле остао је дужан Томи 100 крстатих перпера на основу неке добити.⁵⁰ Вероватно је било у питању неко заједничко трговачко друштво између Томе и Павла Риле или његовог сина. Павле Рила из Котора бавио се трговином тканинама. Још крајем XIII века увозио је венецијанске тканине у Србију.⁵¹

О значају личности Тома Павлова како на српском двору, тако и у његовом родном граду Котору говори податак из Которског статута. У члану 426 статута Котора, где се говори о имовини которских грађана умрлих у Србији, као личност од поверења, у решавању тог проблема помиње се Тома, син покојног Па-

⁴⁴ Testamentum, 106.

⁴⁵ К. Лиречек, *Историја Срба*, I, Београд 1952, 214, 233, 293, II, 22, 27, 86, 111, 185, 206; И. Манкен, *Дубровачки патрицијат*, 162 – 165, 243 – 244; *Историја Црне Горе*, 2/1, 82 (С. Ђирковић.); Р. Ковијанић, *Которски медаљони*, 37 – 38; М. Благојевић, *Државна управа*, 119, 121, 188 – 9, 190, 196 – 197.

⁴⁶ Testamentum, 106.

⁴⁷ Споменик СКА XI (1892) 99; Повеље и писма, I/1, 40; Д. Динић, *Дубровачки трибути*, 228; Ј. Мијушковић, *Додељивање дубровачког грађанства*, 109; М. Благојевић, *Државна управа*, 36, 188, 251.

⁴⁸ Testamentum, 106.

⁴⁹ Div. Sanc. XI 32', 6. VII 1335; М. Динић, *За историју рударства*, II, 37 – 38; Р. Ђук, *Србија и Венеција*, 145.

⁵⁰ Testamentum, 107.

⁵¹ Р. Ђук, *Србија и Венеција*, 119.

вла Томе, поред Трипа Буће. У наведеном члану (426) Которског статута изричито се каже да је уочена штета и губљење имовине которских грађана који умиру у Србији и одређује се, ако се тако нешто догоди, било појединцу, било општини, да Тома Павла Томе и Трипе Бућа надокнаде штету док се налазе на српском двору. Исто тако, њих двојица су били обавезни интегритетом својих личности и добрим, уколико се догоди да которски грађани буду опљачкани или, пак, затворени од српских власти, да ће све надокнадити.⁵²

У двадесетим годинама XIV века Томина пословна и друштвена активност долази до изражаја у Србији. Тома се током 1322. налазио у Призрену, где је имао кућу и трговао је с познатим дубровачким трговцима. Подигао је у име српског краља Дечанског светодмитарски доходак за 1325. годину.⁵³ У време затегнутости односа између Србије и Дубровника долазе до изражаја услуге Томе Павлова као краљевог посланика. То је било време кад су Дубровчани и бан Стјепан Котроманић 1326. уништили породицу Бранивојевић, који су сматрани одметницима српског краља и поделили су међусобно њихову земљу.⁵⁴ Међутим, само на кратко је то значило смиривање ситуације у Србији. Био је на помолу још један рат између Србије и Дубровника током 1327/8 године.⁵⁵ Стефан Дечански је почетком фебруара 1327. предузео неке мере против дубровачких трговаца, на шта су Дубровчани одмах у априлу реаговали жалбама млетачком дужду и јавним позивањем да сви дубровачки трговци у року од месец дана напусте територију српског краља, а за оне који то не би урадили следила је казна од 500 перпера. Ову поруку су Дубровчани посредством Томе Павла Томина пренели краљу Стефану Дечанском и нагласили да ову одлуку мора тумачити само онако како је наведена, а не на други начин.⁵⁶

Тома се појављује у Дубровнику у својству сведока само приликом подизања српског дохотка. Тако је био присутан 1320. и 1321. године, када су скадарски епископ Петар и кефалија Илија подигли светодмитарски доходак за српског краља Милутина.⁵⁷

Тома Павлов је обављао и друге послове за српског краља Стефана Дечанског. Набављао је оружје, које је вероватно било намењено Стефану Дечанском. Наиме, 18. октобра 1329. године уговорио је с једним Млечанином куповину оружја у вредности око 288 перпера. Предвиђено је било да Венецијанац испоручи Томи до марта 1330. године следеће оружје: 10 гвоздених шешира, 10 пари

⁵² Statuta et leges civitatis Cathari, Venetiis 1616, cap. CCCCXXVI, 243 – 244; М. Накић, *Трипе Бућин*, 26.

⁵³ К. Јиречек, *Споменици српски*, Споменик XI (1892) 99; Codex diplomaticus IX, 266; *Повеље и писма I/1*, 40.

⁵⁴ *Историја српског народа I*, Београд 1981, 500 (С. Ћирковић).

⁵⁵ Б. Крекић, *О рату Дубровника и Србије 1327 – 1328*, ЗРВИ 11 (1968) 193 – 203; *Историја српског народа, I*, 500 (С. Ћирковић).

⁵⁶ Monumenta Ragusina V, 238.

⁵⁷ Acta Albaniae I, 204, br. 674; Codex diplomaticus VIII, 575, br. 470.

рукавица, 10 заштитних оковратника и 25 пари оклопа за ноге. У уговору су наведене и цене за сваки артикал.⁵⁸

Тома је 20. јула 1329. године у име српског краља закључио уговор о закупу свих српских царина с Дубровчанима Јунијем Вукасовићем, Климом Гучетићем и Јунијем Лукаревићем. Закуп је уговорен најпре за једну, а затим за две године. Цариници су на име закупнине морали свака четири месеца да положи износ од 9.000 перпера.⁵⁹ Од времена Милутина и Јелене тргови са царинама давали су се трговцима или, још чешће, групама трговаца у закуп. Као закупници се опет јављају финансијски јаки трговци из Котора, Дубровника, Бара и Улциња. Обавезавши се да владару исплате једну утврђену годишњу суму, трговци су организовали убирање царина, надзор и др. и задржавали су за себе разлику између стварно убрне и уговорене суме.⁶⁰ И овог пута посао је Тома добро обавио за свог владара, јер је тргове с царинама дао у закуп способним и богатим дубровачким трговцима. Није се Тома бринуо само о царинама старог краља већ је водио надзор и о неизмиреним дуговањима цариника у Светом Срђу младом краљу Душану.⁶¹ Душану је као младом краљу у Зети изгледа припадао део царине (од соли) у Светом Срђу.

Тома је био уважена личност на српском двору и код српског краља. Он је у својој последњој речи говорио о неким неизмиреним рачунима, а радило се о 750 дуката које је Тома требало да исплати краљу.⁶² Краљ му је био дао новац да му, можда, набави неку робу, вероватно оружје (на помолу је била битка на Велбужду), које он није успео да набави јер је био спречен или због болести, или је у питању био неки други разлог.

Пошто је Тома био близак двору, тако су и његови послови били углавном везани за угледне и познате личности у Србији. Не зна се у каквим је пословним односима био Тома с војводом Младеном. Само је забележено да је остао дужан Томи 350 млетачких перпера.⁶³ Војвода Младен, родоначелник Бранковића, добро је позната личност у политичком животу српске државе.⁶⁴ Тома Павлов остао је дужан још једном српском војводи по имену Вокославу – Вукославу (Vokoslauo), и то 650 крстатих перпера.⁶⁵ Војводу Вукослава, можемо, можда,

⁵⁸ К. Лиречек и Ј. Радонић, *Историја Срба*, II, 108; Ђ. Петровић, *Дубровачко оружје у XIV веку*, Београд 1976, 123, 138; Р. Ђук, *Србија и Венеција*, 130.

⁵⁹ Div. Sanc. IX fol. 74', 20. VII 1329; И. Манкен, *Дубровачки патрицијат*, 297, 430.

⁶⁰ М. Ивановић, *Прилози за историју царина у средњовековним српским државама*, Споменик СКА ХСВИ (1948) 6, 8; *Историја Црне Горе* 2/1, 67 (С. Ђирковић).

⁶¹ Testamentum, 107.

⁶² Testamentum, 107.

⁶³ Testamentum, 107.

⁶⁴ К. Лиречек, *Историја Срба*, I, 204; М. Ивковић, *Установа „младог краља“ у средњовековној Србији*, ИГ 3 – 4 (1957) 76; М. Благојевић, *Државна управа*, 27, 46.

⁶⁵ Testamentum, 107.

засад идентификовати са жупаном Вукославом, родоначелником породице Вукославић, који је од цара Душана добио у баштину поседе код града Петруса.⁶⁶

Тома је пословао и са другим, мање познатим, људима из Србије. Вероватно је имао неко трговачко друштво с Радогостом Тудићем, који му је остао дужан 850 перпера на име добити (изузета добит за 6 година).⁶⁷ Тома је неко време живео у Брскову, важном рударском тргу, где је имао кућу. Кућу је изнајмио поменутом Радогосту и Шанти на 5 година, с годишњом најамнином од 70 крстастих перпера. За Радогоста Тудића се зна само да је Томин дужник и да је пословао у Брскову.

Колико је Тома Павла Томин био везан за Србију и српског краља, говори податак да је своје последње дане живота провео у Србији, где је, лежећи болестан, саставио свој тестамент у владаревом дворцу у Штимљи на Косову.⁶⁸

Тома је трговао и сарађивао с млетачким трговцима који су боравили у Котору, Србији и Дубровнику у двадесетим годинама XIV века. Међу млетачким трговцима са којима је Тома пословао су: Марко Руђини, Перенђело и Марко Полани, Франђеско апотекар и други. Прва двојица Млечана остали су дужни мању своту новца Томи.⁶⁹

Познато је да је Тома трговао тканинама с Млечанином Франђеском апотекаром, који је био један од млетачких трговаца који су учествовали у трговини и извозу сребра из Србије у Венецију.⁷⁰ Тома наводи у тестаменту да му је остао неки новац у Венецији и требало је да му га донесе неки Англус, али се не каже од кога, нити колики је износ био.⁷¹

Тома Павла Томина био је трговац великог формата и угледа. Трговао је са Западом и Истоком, односно Венецијом, Апулијом и Солуном. Предмет његове трговине били су метали (сребро и олово), тканине, со, жито, оружје, коњи и друго.⁷²

Томино дуго, успешно и веома разгранато пословање трајало је до почетка 1330. године. Наиме, његов тестамент је писан 9. децембра 1329. године у владарском двору у Штимљи, како је раније наведено, у присуству Bernarda de Masarani и Јунија Лукаревића. Bernard de Masarani је био један од западних најамника у служби краљевој.⁷³ Јуније Лукаревић, познати дубровачки властелин и трговац,

⁶⁶ Р. Михаљчић, *Прилог српском дипломатару. Даровница властееоске породице Вукосалић*, ИГ 1 – 2 (1976) 99 – 106; М. Благојевић, *Крајишта средњовековне Србије 1370. до 1450*, ИГ 1 – 2 (1987) 34 – 35.

⁶⁷ Testamentum, 106.

⁶⁸ С. Ћирковић, *Владарски двори око језера на Косову*, Зборник за ликовне уметности 20 (1984), 80.

⁶⁹ Testamentum, 107; Р. Ћук, *Србија и Венеција*, 119, 142, 151.

⁷⁰ Div. Sanc. VI fol. 142, 14. VIII 1321; Д. Динић–Кнежевић, *Тканине у привреди средњовековног Дубровника*, Београд 1982, 42; Р. Ћук, *Србија и Венеција*, 119, нап. 14.

⁷¹ Testamentum, 106.

⁷² Testamentum, 104 – 108.

⁷³ Testamentum, 104; М. Динић, *Шпански најамници у српској служби*, ЗРВИ 6 (1960) 22 – 23.

узео је 1329. године са још двојцом дубровачких трговаца српске царине у закуп. Тестамент је регистрован у Дубровнику 16. априла 1330. године у присуству Томиних сведока, поменутог Јунија Лукаревића, Biste de Primutisa и барског ђакона Петра, који је и писао тестамент. Према томе, Тома Павлов умро је вероватно у Србији (у Штимљи), јер је већ био болестан, између 9. децембра 1329. и 16. априла 1330. године. Тома је мањи део покретне имовине оставио жени Маргарити (која је изгледа била родом Которанка). Своју једину ћерку Филипу одредио је за универзалну наследницу. Филипи је припала сва Томина покретна и непокретна имовина, изузев, она, како он каже, која је одређена за његову душу и душе његових (родитеља) рођака. Нешто покретне имовине (оружје, коње, покућство и новца) оставио је родбини и пријатељима у Котору и Дубровнику. Томини епитропи (извршиоци тестамена) били су Јуније Лукаревић, жена Маргарита, зет Мартин Менчетић (муж његове ћерке Филипе) и фратар Вита из Равене.

Тома је послујући скоро две деценије стекао велики капитал, који је улагао у покретну и непокретну имовину у Котору, Србији и Дубровнику. Изричито се наводе његове куће у Србији (у Брскову и Призрену), у Дубровнику и Котору. Зна се да је имао земљишне поседе у околини Дубровника и Котора (у Грбљу,⁷⁴ на Мулу, Касестри и другим местима на которској територији). Његова потраживања су износила око 6.000 перпера како се сазнаје из тестамена. Само његово сребрно посуђе вредело је око 600 перпера. Колика је Томина имовина била, најречитије говори податак да је његова ћерка Филипа, једина наследница Томиних добара, била једна од најбогатијих жена у Дубровнику (део имовине имала је и од мужа).⁷⁵ Тома је био дарезљив и хуман човек. Део новца завештао је слугама и сиротињи. Он је као и сви оновремени трговци имао неколико слугу у Котору, Дубровнику, Брскову и Призрену, који су вероватно радили у његовим кућама и помагали му при обављању трговачких послова. У опоруци је оставио сваком од њих одеће, коње и друго. Тома је завештао поприличну суму новца за поправку и опремање и читање мисе за његову душу у црквама у Дубровнику, Котору и Бару. Католичкој цркви у Призрену оставио је кућу. Желео је да се сахрани код фрањеваца у Дубровнику, код којих би се од његовог новца подигла капела Св. Николе. Оставио је извесну суму новца и цркви Св. Николе у Барију,⁷⁶ која је добијала поклоне од српских владара почев од краља Милутина до Стефана Дечанског и Душана.⁷⁷ Которска бискупија је била од краја XII до друге половине XIV века под јурисдикцијом надбискупије у Барију. Осим тога, Тома и његови преци били су херeditари – баштинници појединих цркава у Котору у првој половини XIV века.

⁷⁴ Div. Canc. VIII fol. 216', 9. XII 1325; Div. Not. IX fol. 202', 6. VIII 1378; Д. Динић-Кнежевић, *Положај жене у Дубровнику у XIII и XIV веку*, Београд 1974, 58.

⁷⁵ Testamentum, 104-108; И. Манкен, *Дубровачки патрицијат*, 430 – 431; Д. Динић-Кнежевић, *Положај жене у Дубровнику*, 53 – 60.

⁷⁶ Testamentum, 108.

⁷⁷ Историја Црне Горе, 2/1, 277 – 280 (П. Мијовић); М. Маловић, *Стефан Дечански и Зета*, ИЗ 4 (1979) 30 – 33, где је наведена старија литература.

Тако се његов стриц Драго Тома и његов отац Павле Тома помињу поред других угледних Которана 1318. године као херeditари баштеници цркве Св. Марије у Гурдићу.⁷⁸ Исто тако, Тома Павла Томина се јавља 1326. године као један од херeditара цркве Светог Луке у Котору.⁷⁹ Сви херeditари – баштеници поменуте Св. Марије у Гурдићу и Светог Луке били су родбински повезани, што говори о настанку и повезаности которског племства. Можемо закључити да се у Томином животу и раду делимично оцртавају друштвено-економски односи Котора у прве три деценије XIV века.

После Томине смрти његов тестамент је изавао дуга спорења између његових најближих сродника и завршио је на суду. Спор се водио између његове супруге Маргарите с једне, и његових сестара Белче и Раде и рођака Јакова из Котора, с друге стране. Томине сестре Белче и Рада оспоравале су снахи Маргарити, да је она Томин епитроп и тражиле су допуну свог мираза. Рођак Јаков је тражио део Томине имовине, истичући да његов деда Тома Драго није био подељен са својим братом Павлом, Томиним оцем.⁸⁰

Из градског патрицијата у српским приморским градовима издвајају се образовани и богати појединци, који су на српском двору и у држави заузимали важне положаје, од латинског писара и закупца царина до протовестијара и дипломата у савременом смислу те речи. Као угледне дипломате и привредници на српском двору истичу се пре свих Которани. Они су, захваљујући свом пословном умећу, окретности и успешном бављењу трговином, знању језика, западне културе и етикеције, боравили на српском двору и обављали дипломатске мисије у медитеранским земљама, Западној Европи и Дубровнику. Имали су непокретну имовину у Котору, Србији и Дубровнику, где су развили трговачке послове. Многи су се оженили племкињама из Дубровника, док су неки стално, а неки повремено живели у Котору, Србији и Дубровнику. Они су своје послове удруживали с Дубровчанима и људима из Србије, где је улаган велики капитал. Успешно су се бавили посредничком трговином с Венецијом, која је из Србије ишла углавном преко Дубровника и Котора и даље за Млетке и обрнуто. Један од таквих био је Тома Павла Тома.

⁷⁸ Codex diplomaticus VIII, 490; И. Манкен, *Дубровачки патрицијат*, 429.

⁷⁹ *Kotorski spomenici*, II, 60; С. Ћирковић, *Парница о цркви Св. Луке у Котору*, Научни скуп Црква Светог Луке кроз вјекове, зборник радова, Котор 1997, 131 – 135. Тома Павлов је био на списку из 1326. међу херeditарима цркве Светог Луке, али није био на оном из 1334, јер није био жив, већ се помиње његов рођак Јаков Грубе Тома. Они потичу од старије гране рода, од Тома, брата Василија Драговог из 1270. Ова група Тома се угасила јер није имала мушких потомака. Томе су се налазиле међу породицама које су водиле порекло још с краја XII века, то јест из даљег потомства брака Маура Казафрангија и кћери приора Василија (види детаљније: С. Ћирковић, *нав. дело*, 135).

⁸⁰ *Kotorski spomenici*, I, 329 – 330, 331 – 332; II, 260, 262; И. Манкен, *Дубровачки патрицијат*, 430 – 431; Д. Динић-Кнежевић, *Положај жене у Дубровнику*, 53.

Marica Malović-Đukić

NOBLEMAN *TOMA PAVLA TOMA* FROM KOTOR

Summary

Squire Toma Pavla Toma was a member of the renowned Toma family from Kotor that was a branch of the Drago family. The Drago family, in turn, branched from the Basilli family that can be traced back to late 12th century. This paper grants Toma a justified biography portraying his life and work, that is his political and business activity.

Like his father, he continued to perform all important missions for the Serbian king and state. His political and business activities can be traced as of 1312, when there is first mention of him in the Archives of Dubrovnik, until his death in 1330. His business activities were related to Dubrovnik, Kotor and Serbia. Toma set up joint-stock trading companies with people in Kotor, Dubrovnik, Venice and Serbia. He was a warrantor, creditor, representative and debtor.

Little is known about his life in Kotor, as the sources dating from before 1326 have not been preserved. The Archives of Kotor trace Toma's life and work only from 1326 to 1330, the last four years of his life. However, Toma's last will speaks much more about his life and work in Kotor, Serbia and Dubrovnik. Even when he was only a visitor to Kotor, living in Dubrovnik and Serbia, Toma maintained connections with business people from his hometown. How significant was Toma Pavla Toma both for the Serbian Court and the town of Kotor was recorded in an article of the Statute of Kotor (426). His last will also gives a picture of almost the entire social and economic situation in Kotor of the first decades of the 14th century.

In the third decade of the 14th century, Toma's business and social activities in Serbia became more prominent. He lived in Serbia at that time, there is record of his presence in the town of Prizren where he owned a house and traded. He was the King's envoy in Dubrovnik and a person of trust who collected St. Dimitar's tax in this town. He also performed other tasks for the Serbian king and state, such as procuring of arms and horses, war being imminent in Serbia. Toma knew how to make good business deals for the ruler. In July 1329, he signed a contract on the lease of all Serbian customs offices on behalf of the Serbian king with three respected and rich merchants from the ranks of Dubrovnik aristocracy. Being close to the Court, he had business relations with well-known persons and merchants from Serbia. He worked with dukes – Duke Mladen, the progenitor of the Brankovic tree and Duke Vukoslav.

How devoted was Toma Pavla Toma to the Serbian king and Serbia is shown by the fact that he spent his last days in Serbia, where on his death-bed in the ruler's castle of Štimlje in Kosovo, he made his last will.

Toma dealt with the Venetian merchants who lived in Kotor, Dubrovnik and Serbia in the 20s of the 14th century - Marco Ruggini, Pierangelo Polani, Bartolomeo Bolani, Francesco il Farmacista and others.

Тома Павла Тома was a merchant of great stature and prominence. He traded with the West and East, that is Venice, Apulia and Thessaloniki. He traded in metals (silver and lead), fabric, salt, wheat, wax, arms, horses etc. He acquired enormous capital, which he invested both in movable and real property in Kotor, Serbia and Dubrovnik. Тома's long, successful and versatile business activities lasted until early 1330 when he died, probably in Serbia.